

Љубодраг Д. Димић¹
Српска академија наука и уметности (САНУ)
Универзитет у Београду, Филозофски факултет
Београд (Србија)

УДК 94(497.11)''1914/1918''(082)(049.32)
34:929 Рајс Р. А.(082)(049.32)
341.322.5(=163.411)
(497.11)''1914/1918''(082)(049.32)

Осврћ

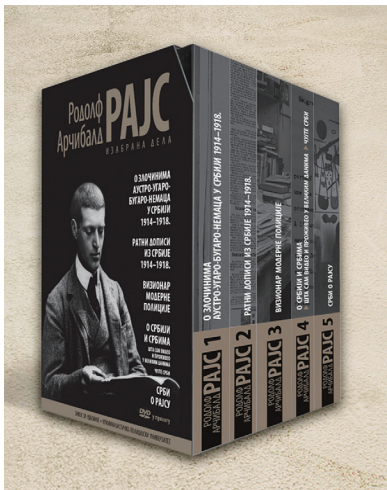
Примљен 09/06/2020

Прихваћен 13/06/2020

doi: [10.5937/socpreg54-26989](https://doi.org/10.5937/socpreg54-26989)

РОДОЛФ АРЧИБАЛД РАЈС (1875–1929): У ПОТРАЗИ ЗА ИСТИНОМ, ПРАВДОМ И ПРАВОМ²

(Поводом објављивања *Изабраних дела Родолфа Арчибалда Рајса*. Београд: Завод за уџбенике, Криминалистичко-полицијски универзитет, 2019, вол. I–V)

Сажетак: Уместо камених споменика које зуб времена „круни”, како је некада писао Бранислав Нушић посвећујући своје литеарно-мемоарско дело „Деветсто петнаеста” (Nušić, 1921) успомени на погинулог сина, српски народ и Србија се петокњижјем које чине сабрани Рајсови текстови („О злочинима Аустро – Угаро – Бугаро – Немаца у Србији 1914–1918”, „Ратни дописи из Србије 1914–1918”, „О Србији и Србима / „Шта сам видео и проживео у великим данима” и „Чујте Срби”/ и текстови о Рајсу и његовом делу („Визионар модерне полиције” и „Срби о Рајсу”), још једном одужује овом истинољубивом научнику, хуманисти, пријатељу. На тај начин читаоци имају могућност да сами вреднују колико је образовани и упућени савременик – научник, истра-

живач злочина, ратни извештач из Србије, чија је „стајна тачка” била веома висока, могао урадити и „догледати” у времену испуњеном злочинима, динамичним и драматичним процесима и какав суд о њему изричу научници у деценијама које повезују Рајса са тренутком у коме живимо.

Кључне речи: Родолф Арчибалд Рајс (1875–1929), *Изабрана дела*, 2019.

¹ ljubodrag_dimic@yahoo.com

² Рад представља скраћени, делимично измењени и прерађен Предговор *Изабраних делима Родолфа Арчибалда Рајса* (Dimić, 2019)

*

Велики рат „закорачио” је 1914. године у свакодневицу обичних људи широм света и својом насилном природом је сасвим изменио. По његовом окончању било је јасно да је у питању била катастрофа какву свет, до тог времена, није видео, нити је могао замислити. У ратним обрачунима учествовало је готово 65 милиона људи. У рату је живот изгубило преко 10 милиона људи. Број умрлих био је подједнак, а оних рањених и повређених два пута већи. Највећи број трајних ратних инвалида неспособних за рад, а било их је преко четири милиона, живео је живот пун неизвесности и понижења. Трауматично искуство ратних логора и затвора до краја животног века памтило је и више од осам милиона људи. На крају рата Европа, са разореном економијом и инфраструктуром, умањеним бројем становника и радно способних житеља, промењеним границама, новим државним ентитетима насталим на рушевинама великих европских царстава, оптерећена жељом за реваншом, више није личила на себе.

У том великом светском обрачуну огромне жртве, највеће међу европским народима и државама, поднели су Срби. Србија која је у предвечерје рата имала нешто преко четири и по милиона људи у ратним обрачунима је изгубила више од $\frac{1}{4}$ становништва - најмање 370.000 војника и преко 670.000 цивилног становништва (по неким подацима укупан број погинулих је већи и износи преко 1.247.000 становника Србије). Тешких ратних инвалида било је 114.000, а оних лакше рањених још око 150.000. Приближно 400.000 у рату интернираних и упућених у логоре и затворе, уколико су их преживеле, до краја живота је било испуњено траумама. Рат је одредио и судбину око пола милиона ратних сирочади. Необрађена и напуштена поља, опустела сељачка домаћинства, уништене и однете пољопривредне алатке и машине, сатрт сточни фонд, производили су дугогодишњу глад. У рату је уништено и око 57% машина и индустријских постројења чиме је Србији онемогућена брза модернизација и укључивање у привредне токове. Изгубивши најмање $\frac{2}{5}$ свог укупног националног богатства, Србија је на крају рата личила на „костур”, „разорени војнички логор”, „уништену земљу”.

Насупрот поднетим жртвама истина о злочинима које су армије Аустроугарске, Немачке и њихових ратних савезника са Балкана чинили једном европском народу, тешко је продирала у свет. Ратни злочини над цивилним становништвом, стрељања војника супротно изричитим одредбама конвенција о вођењу рата и односу према ратним затвореницима, спаљивање цивила, мучења, силовања, прогони, одвођење у логоре и затворе, легализована пљачка, уништавање читавих насеља, затирање пољопривреде и индустрије били су, како се говорило у Бечу и Берлину, у функцији културног „култивисања” тог „дивљег”, „некултурног”, „заверама склоног” народа. Беспоговорно жртвовање Срба онај други, „савезнички”, део ратом подељене Европе је очекивао и тражио, а велике ратне и ослободилачке подвиге тог народа брзо забрављао. Ипак, било је и оних, попут Родолфа Арчибалда Рајса (Rudolph Archibald Reiss), који нису били спремни да зажмуре и окрену главу пред почињеним злочинима.

*

Позив који је Рајсу, као већ светски афирмисаном научнику, стигао 1914. године из Србије, професионално га је определио да се научно посвети изучавању ратних злочина. Истовремено, то је била прилика да хуманиста и научник, у великом

светском обрачуну, искорачи из „сјајне” неутралности Швајцарске и искаже свој професионални став према злочинима почињеним од стране Аустроугарске, а касније и Немачке и Бугарске, над цивилним становништвом у рату. „Вандалска дела”, почињени злочини, војне акције у којима се од војника тражило да према цивилном становништву „поступају...са највећом строгошћу, највећом чврстином и највећим неповерењем”, војне и полицијске операције у којима се плански „уништавају усеви, спаљују села, убијају, вешају” становници, употреба Хашком конвенцијом забрањених убојних средстава и „нечовечно понашање” попут сакаћења људи, отмице, прогони, тортуре... нису били предмет осуда савезничких влада све док о њима није почео да пише и извештава Родолф Арчибалд Рајс.

Размере почињених злочина и суочавање са ратном стварношћу утицале су на Рајса да себе, већ после кратког времена проведеног у Србији сматра „швајцарским добровољцем” при српској војсци и саборцем „величанствених ратника Шумадије, Дунава, Мораве, Тимока и Вардара”. Србија је тако постала коначни животни избор овог интелектуалца, научника, хуманисте. На личном плану тај „избор”, како се показало, није био само протест против немачког милитаризма. Он је у случају Родолфа Арчибалда Рајса значио и прекид свих односа са ужим делом некадашње немачке породице.

Рајс није био само посматрач и сведок онога што се дешавало у ратом захваћеној Србији, већ, пре свега, истраживач бројних облика злочина извршеног над српским народом. Значај његових стручних сведочења о злочинима у Србији тим је био важнији јер српском народу у првој ратној години није био признат статус ратујуће стране, а касније, под аустроугарском и бугарском окупацијом, ни правни статус покореног народа с правом интервенције Црвеног крста и других међународних хуманитарних организација. Рајсова истраживања пратила је нужна „предострожност”. На тај начин је пређени пут од „чути” до „слушати” о злочинима, од „видети” до „истраживати” почињене злочине, од „сазнати” да се злочини неселективно спроводе до „знати” истину о мотивима, техникама и типологији извршених злочина, конкретно када се, где и како одиграо обрачун са смртним исходом, није био формалан већ суштински. Досегнути истраживачки резултати били су упозорење „цивилизованом свету” да начин на који су Аустроугарска, Немачка и Бугарска водиле рат противречи досегнутим цивилизацијским стандардима Европе.

Сматрамо посебно важним да напоменемо да Рајсова наклоњеност и безмерна љубав према српском народу, која га је обузимала до краја живота, никада није довела у питање опредељење научника да професионално служи искључиво истини и да ту истину, ма како болна била, рационално саопштава. Стручност коју му нико није могао оспорити, одговорност која је подразумевала доследну примену научних метода, предани рад на терену који је носио бројне изазове и ризике по живот, вишестрана провера сваког податка који је имао намеру да обелодани јавности, најдиректније су утицали да се Рајсу и његовим извештајима веровало. У питању је био поуздани сведок и истраживач злочина чији су научни и публицистички радови неумољиво потирали пропагандне лажи, обесмишљавали сумњиве и неаргументоване оптужбе, представљали тријумф истине и стручности. И данас, готово век касније меморандуми и извештаји препуни подацима које је на терену прикупљао Арчибалд Рајс првокласни су историјски извор за изучавање Првог светског рата у Србији, који сваког ко се бави том темом може да поучи професионалности, научности и етици.

Шта се догодило, када се догодило, где се догодило, како се догодило... нека су од питања на које је Арчибалд Рајс, у складу са емпиричким резултатима својих истраживања, саопштавао светској јавности. Сазнања до којих је дошао, посебно у почетним месецима његовог боравка у Србији, Рајс је парцијално представљао јавности свестан да време, које Србија и Срби током ратних година нису имали, представља важну димензију у саопштавању истине. Максима да „пред злочинима нема неутралности” била је у функцији моралног притиска на савезничке метрополе и европску јавност.³ „Врата истине” која је Рајс отворио својим меморандумима, извештајима, новинским текстовима, била су од непроцењиве важности и другим ратним дописницима, дипломатама, војницима, учесницима у војним и хуманитарним мисијама који су европске владе, војне кругове и јавност обавештавали о размерама страшних злочина почињених над српским народом. Рајсови извештаји су идентификовали кривце за рат. Показали су да су војне операције против Србије и Срба вођене као „казнене експедиције”. Разоткрили су природу окупације Србије и понашање окупационих власти. Показали су да Србија и Срби представљају једну од највећих жртава Великог рата. О томе су сведочила: масакрирања цивилног становништва без обзира на пол и узраст; масовне ликвидације заробљеника и рањеника; насилно укључивање цивила и рањеника у ратне операције против српске војске; употреба ратним правом недопуштених бојевих средстава попут дум-дум метака и бојних отрова; бомбардовање цивилних насеља и објеката који немају војни карактер; планска и масовна силовања; систематично уништавање инфраструктуре; спаљивање читавих насеља; темељно сатирање просветних установа, културних институција, објеката Српске православне цркве, народних светиња; темељна пљачка имовине – од летење до културних добара, архивске грађе, музејских предмета непроцењиве важности; одузимање националног, верског и културног идентитета; насилна асимилација српског становништва уз настојања да се укине службена употреба језика и писма, спаљивање књига, забрањивање штампе, рушење споменика, затирање народне баштине, протеривање становништва и друго. Рајсови меморандуми и извештаји су сведочили да је све наведено рађено по наредбама највиших државних тела и официјерског кора земаља које су напале и окупирале Србију. Извештаји су говорили о покушају физичког и духовног истребљења српског народа. У питању је била својеврсна оптужница коју је Рајс исписао Аустроугарској, Немачкој, Бугарској. Љубав према Србији и поштовање према жртвама које је положио српски народ, Рајс није скривао.

*

Љубав никада није рационална. Она порађа мноштво илузија, улепшава стварност, региструје искључиво врлине, замагљује мане, на посебан начин изобличује стварност. Насупрот њој постоји и онај рационални поглед који посебно одређује погледе научника на свет у коме живи. Тај „поглед”, поред љубави додатно одређује одговорност према истини којој је Рајс, беспоговорно служио. Стварност живота у новој држави, брза бирократизација власти, општа корупција и ратно профитерство, свакодневно некажњено кршење закона, брзи заборав погинулих и обогалених

³ Наведене текстове Рајс је накнадно објавио у књизи „Ратни дописи из Србије 1914–1918”.

„ратних другова”, гашење слободарског духа једног народа, све је то погађало Рајса. Његов отпор новој послератној стварности огледао се у брзом одбијању даље сарадње са бирократизованим полицијским апаратом (био је ангажован на модернизацији полиције и институционализовању полицијског образовања), краткој сарадњи са Министарством спољних послова при коме је оформио Одсек за документацију ратних злочина и учествовао у раду Мировне конференције у Нејиу (члан радног тела које је израдило списак ратних злочинаца које је Бугарска требало да изручи савезницима), негативном одговору на понуду да преузме једну од катедара Универзитета у Београду, отвореном сукобу са политиком Николе Пашића и представницима државне власти, покушају да све што види и региструје, а што је штетно за српски народ, јавно саопшти са надом да ће то подстаћи жељене промене. У том настојању, спрези два осећања које је неговао према Србима – безмерне љубави и рационалног и искреног односа у коме не треба крити уочене мане већ се према њима критички одређивати да би биле превазиђене, подстакли су Арчибалда Рајса да пред крај живота напише својеврсни „тестамент” упућен српском народу - дело „Чујте Срби”.

*

У првом тому објављеног петокњижја *Изабраних дела Родолфа Арчибалда Рајса* (Reiss, 2019), под насловом „О злочинима Аустро – Угаро – Бугаро – Немаца у Србији 1914–1918” (приређивач др Милоје Пршић), читаоци имају прилику да се суоче са аутентичним извештајима које је Арчибалд Рајс, почев од лета 1914, достављао српској влади као криминолог, форензичар, научник, непристрасни истраживач. У периоду 1914–1919. Рајс је српској влади упутио 7 извештаја у којима је, унутар 113 подпоглавља, изнео своје истраживачке резултате. У извештајима су садржани стручни одговори интелектуалца и експерта на више истраживачких питања која се могу подвести под једно: Како су Аустро-Мађари, Немци и Бугари ратовали у Србији? Одговор који документи пружају поразан је по Двојну монархију и њене ратне савезнике! Рајсова истраживања убедљиво сведоче да је Аустроугарска у Србији ратовала мимо усвојених ратних правила и конвенција – уз употребу експлозивних зрна, бомбардовање неутврђених градова, затирање стамбених објеката, масакрирање рањеника и заробљеника, ликвидације читавих породица, злочине над цивилним становништвом. Историјске изворе на које се Рајс ослања, поред властитих емпиричких истраживања, чине и искази аустроугарских војника и официра, сведочења грађана, анкете спроведене међу страдалим, али преживелим становницима Србије, сагледавање размера рушења и уништавања имовине. Утврђивање узрока анимозитета које Аустроугарска и њени официри и војници негују према Србији и Србима још једна је од тема за коју се Рајс занима. Целину за себе у овој књизи чине Рајсови аргументовани одговори на аустроугарске пропагандне оптужбе против Србије и Срба. Унутар посебног подпоглавља презентовани су текстови које говоре о зверствима Бугара и Аустро-Немаца. Страдање Битоља посебно је обрађено. То важи и за делове текста у којима су систематично презентовани извештаји о бугарским злочинима у окупираној Србији (1915–1918), проговорено о Аустро – Бугарско – Немачким повредама разних закона, указано на понашање аустроугарских војних и цивилних служби у окупираној Србији. Презентовани извештаји садрже мноштво података

о предузетим вештачењима, доносе спискове жртава, целата, профитера, злочинаца. У њима су изложене студије случаја о страдању српских градова и села (Битољ, Лесковац, Власотинце, Прокупље, Врање, Ђуприја, Ражаљ, Пожаревац, Жагубица...). На тај начин омеђан је простор страдања који обухвата целу ондашњу Србију. На том простору, централна тема о којој Рајс и његова истраживања сведоче, је злочин без граница– злочин као материјализовано зло које се исказује у бројним видовима (убиства и погубљења, злостављања, пљачка, сатирање имовине, депортације и интернације, повреде ратних закона, ратне реквизиције, живот у логорима, насилна регрутовања, ратни порези, дугови и зајмови који се наплаћују уз употребу силе, лажне новчанице...). Прича коју приповеда Арчибалд Рајс није деперсонализована, већ пуна имена, дела и недела која су чинили појединци и организоване групе, компромитујућих података који се везују за делатност појединаца, друштвених класа и нација. Њен саставни део је и просторна конкретност унутар које често наилазимо на исте топониме села и градова над којим је становништвом извршен ратни злочин. На тај начин сагледани ови извештаји, историјску свест данашње генерације, унутар конкретног простора, обogaћују именима обичних људи, страдалника и целата инструментализованих политиком која је и довела до Великог рата и жртава које је он породило. У питању су људи којима су најчешће намењени „нижи спратови историје”, а тиме и право на заборав. Приређивање Рајсових дела изнова их враћа у свест савременика.

Други том, насловљен „Ратни дописи из Србије 1914–1918”, презентује стручној и читалачкој публици Рајсов ангажман као дописника утицајних европских дневних новина и периодичних издања. Тај вид Рајсове делатности, зачет октобра 1914, у континуитету је трајао до краја рата. Иако по својој намери и садржају пропагандног карактера и намењени упознавању европске јавности са истином о ратовању у Србији и пробијању „информативне блокаде” којој је Србија током ратних година била изложена, наведени „дописи” одисали су аутентичношћу, конкретношћу, поузданим информацијама, убедљивим анализама, логичним закључцима, провереним подацима. Читаоци наведених „дописа”, превасходно објављиваних у *Gazette de Lausanne*, веровали су Арчибалду Рајсу, свом дојучерашњем суграђанину. Из њих су могла сазнати и препознати сву драматичност ситуације са којом се Србија суочавала, а у којој је српски народ страдао и на фронту и у позадини. Из Рајсових „дописа” видела се, истовремено, и „трагедија народа” и „трагедија појединца” у Великом рату. Независно од намере са којом су писани Рајсови „дописи из Србије” одисали су научношћу, која им је донела високу читаност, жељени утуцај и поверење читалаца. Захваљујући њима поуздане информације о рату на Балкану почеле су да обликују јавно мњење у државама Антанте и утичу, како на обичне читаоце и интелигенцију, тако и на политичара и војника који су имали моћ да доносе одлуке од важности за српску државу и српски народ. Злочини вршени над Србима, које је Рајс истраживао и о којима је писао нису више могли бити игнорисани у европским престоницама. Самим тим није могла бити ни заташкавана одговорност Аустроугарске, Немачке, Бугарске. Истраживања приређивача ове књиге, др Милића Ф. Петровића, говоре да је само *Лозанска Газета* објавила 116 Рајсових „дописа”. Упоредо са тим десетине репортажа Рајс је упутио и другим гласилима у Француској, Холандији, Швајцарској. Допринос Арчибалда Рајса „ратног дописника” коме се верује подједнако је вредан као и учинак Арчибалда Рајса криминолога и истраживача злочина над српским народом.

Трећи том петокњижја посвећеног Родолфу Арчибалду Рајсу, под насловом „Визионар модерне полиције”, приређује више истраживача (проф. др Ивана Крстић Мистрицеловић, др Рената Самарцић, др Никола Кенш, проф. др Александар Растовић). У њему је сабрано укупно 30 прилога – 10 стручних и истраживачких радова самог Рајса и 20 текстова посвећених научном доприносу овог значајног научника. Одабиром текстова у којима је одмерен стручни учинак Арчибалда Рајса у сфери криминалистике изложена је еволуција његове мисли, указано на научне хипотезе које је постављао и правце развоја криминалистике којима је тежио. Посебно је указано на значај, место и улогу коју је имао у процесу модернизације полиције, примени техничких иновација у полицијској пракси и јачању судства у држави и друштву. Истраживања су показала да његове модерне идеје, које су се тичале судске фотографије и примене научних метода у полицијском раду, нису „пролазиле” без отпора конзервативне академске заједнице и „окоштале” администрације неспремне да учи и професионално мења себе и свој приступ свакодневной полицијској пракси. Књига доноси и сабране Рајсове радове о судској фотографији, примени научног полицијског метода у полицијским и судским истрагама, стручним заблудама које прате полицијски истражни поступак, крађама и убиствима, потказивачима, делатности интернационалне криминалистичке полиције, реорганизацијама које модернизују рад полиције, свечаном отварању полицијске школе у Београду. Цео опус у средишту интересовања имао је Рајсово залагање за формирање нове научне дисциплине, ангажман на популаризацији криминалистике, ширењу научних знања из области научне полиције и полицијске технике, изучавању ратних злочина и друго.

Четврти том едиције носи наслов „О Србији и Србима” и приређује га др Милоје Пршић. У њему су презентована два важна Рајсова рада „Шта сам видео и преживео у великим данима” и „Чујте Срби”. У првом од њих, својеврсној синтези онога о чему је писао у извештајима упућеним српској влади и дописима страном штампари, Рајс је изложио сећања на долазак у Србију, ангажман у Ваљеву, бомбардовање Београда, боравак на Савском и Дринском фронту, догађаје из 1915. године, дешавања на Солунском фронту, борбе око Битоља, живот на фронту 1917. и 1918. године, лицемерно понашање савезника према српској држави и српској војсци, српске политичаре, победничку офанзиву и ослобођење Србије. Сећања увек „у први план” стављају лично искуство прошлости и садрже мноштво личних ставова. Тако је и са сећањима Арчибалда Рајса. Она, такође, љубоморно чувају заслуге појединаца и покушавају да се наметну као једина и апсолутна истина, као историја. „Одсуство сваке сумње”, карактеристика је запамћеног и записаног сећања које, увек, и селективно и избирљиво. Насупрот томе текст „Чујте Срби” снажна је порука коју пријатељ српског народа, суочен са процесима који Србију удаљују од ратних и мирнодопских идеала, упућује са надом да негативни процеси могу бити зауздани, угрожена скала моралних вредности ојачана, будућност за коју су положене милионске жртве досањана. У питању је својеврсни „политички тестамент” Арчибалда Рајса који скреће пажњу савременицима на процесе бирократизације који су ухватили маха, погубни утицај политичког странчарења и искључивости које одатле произлазе, луксуз у коме живе политичари, изневеривање интереса народа који је поднео ратне жртве, судбину уморних и обогалених ратника, губитак идеала који су красили нараштај који је у Великом рату извојевао победу, површност са којом се приступа најважнијим

државним пословима, патриотизам који је усахао и будућност која може бити остварена само уколико се српски народ тргне из апатије у коју је запао.

Том насловљен „Срби о Рајсу” засвођује петокњиже посвећено овом знаменитом Швајцарцу. Избор приређивача, проф. др Александра Раствојића, проф. др Иване Крстић Мистрицеливић и др Ренате Самарџић, садржи двадесет девет радова који, из бројних углова, али целовито и мисаоно кохерентно, осликавају портрет ове особене историјске личности. Како су српски писци и научници, у различитим временима, видели Рајса и његов допринос победи у Великом рату? Његове прекорне и опомене сматрали су драгоценим и трајно актуелним. Рајсов долазак у Србију вредновали су као важан догађај којим је „отворена” могућност рушења стереотипа и хипотека које су деценијама наметане Србима. Његове истраживачке резултате сматрали су дугорочно важним за Србију и Србе. Темељно научно изучавање природе злочина извршеног над српским народом и систематично стручно обавештавање иностране јавности о њиховим размерама, оцењивано је као тријумф правде, истине и права. Српски научници и писци глорификовали су Рајсову улогу дописника у пропагандном рату који је Србија била принуђена да води против Централних сила. Истицали су фундаментални значај истраживања која је обављао током ратних година. Извештаји о злочинима, које је писао за потребе српске владе, били су употребљавани на Конференцији мира и од важности у процесима утврђивања кривица у рату и ратних кривица и глобалних размера учињених злочина и почињене ратне штете. За писце историје Великог рата на Балкану и извештаји и дописи Арчибалда Рајса били су и остали историјски извор првог реда. Уз све наведено истицано је да и Рајсов научни рад представља важан допринос развоју криминологије и науке о полицији. Међу српским писцима и научницима, некада и данас, није било оних који су оспоравали Арчибалда Рајса као научника, хуманисту, пријатеља истине, искреног пријатеља Срба и Србије.

Пети том *Изабраних дела* садржи и Библиографију радова Р. А. Рајса (сачиниле Иванка Гајић и Слађанка Перовановић), као и Библиографију радова о Р. А. Рајсу, која је подељена на две целине: радове наших и радове иностраних аутора. Овај том, као додатак, садржи и ДВД: документарно - играни филм Горана Вукчевића „Чујте Срби”.

Објављивање петокњиже које доноси изабране Рајсове радове и део литературе која се тиче његовог стручног, научног, дописничког рада - а поводом девет деценија од његове смрти - израз је захвалности коју данашња Србија и српски народ, један век удаљени од Великог рата и свеукупног учинка који је Арчибалд Рајс у њему имао, негује према тој знаменитој историјској личности. С обзиром да је на овај начин целовито сагледан Рајсов научни значај, али и историјска улога за Србију током Великог рата, потпуно је разумљиво што је жири 64. Међународног београдског сајма књига издавачима *Изабраних дела Роголфа Арчибалда Рајса* - београдском Заводу за уџбенике и Криминалистичко-полицијском универзитету, за тај подухват доделио Посебно признање за допринос у области науке у 2019. години.

Ljubodrag D. Dimić¹
Serbian Academy of Sciences and Arts (SASA)
University of Belgrade, Faculty of Philosophy
Belgrade (Serbia)

RUDOLPH ARCHIBALD REISS (1875–1929): IN PURSUIT OF TRUTH, JUSTICE AND LAW²

(On the occasion of the publication of *Selected Works of Rudolph Archibald Reiss*,
Belgrade: Institute for Textbooks, University of Criminal Investigation and Police
Studies, 2019, Vol. I–V)

(*Translation In Extenso*)

Abstract: Instead of stone monuments weathered by time, as Branislav Nušić wrote in his literary-memoir work “The year of 1915” (Nušić, 1921) dedicated to the memory of his son who was killed in war, the Serbian nation, it is with the five-volume edition of Reiss’s collected texts (“About the crimes of Austro-Bulgaro-Germans in Serbia 1914–1918”, “War Reports from Serbia 1914–1918”, “About Serbia and Serbs”/ “What I saw and experienced in great days” and “Listen Serbs”) and the texts about Reiss and his oeuvre (“Visionary of the Modern Police” and “Serbs about Reiss”) that the Serbian people and Serbia once again express gratitude to this truth-loving scientist, humanist and friend. Thanks to this, readers will be able to evaluate on their own how this educated and well-versed contemporary – scientist, crime investigator, war correspondent from Serbia – whose “standing point” was quite high, could do and “see” in the era filled with crimes, as well as dynamic and dramatic processes, and how he is judged by the scientists in the decades connecting Reiss with the time we live in.

Keywords: Rudolph Archibald Reiss (1875–1929), *Selected Works*, 2019.

*

In 1914 the Great War entered the everyday life of ordinary people all over the world and changed it completely with its violent nature. After its end, it was clearly seen as a disaster that had never been seen in the world or even imagined before. Almost 65 million people took part in the war conflicts. More than 10 million people were killed in the war. The number of the dead was equal to the number of casualties, while there were twice as many wounded and injured people. The largest number of war invalids with a permanent

¹ The paper is an abridged, partially changed and adapted Foreword to *Selected Works of Rudolph Archibald Reiss* (Dimić, 2019)

² The listed texts were published by Reiss later in his book “War Letters from Serbia 1914–1918”.

disability, as many as four million, lived a life full of uncertainty and humiliation. The traumatic experience with war camps and prisons was remembered by more than eight million people until the end of their lives. As the war ended, Europe, with the devastated economy and infrastructure, the reduced number of inhabitants and able-bodied residents, altered frontiers, new state entities built on the ruins of great European empires, burdened with a desire for revenge, was no longer its old self.

In that huge world clash, the biggest casualties among all European nations and states were suffered by Serbs. Serbia, which on the eve of the war had just over four and a half million people, lost over $\frac{1}{4}$ of its population in war conflicts – at least 370,000 soldiers and more than 670,000 civilians (according to some data, the total number of casualties is even bigger, exceeding 1,247,000 inhabitants of Serbia). There were 114,000 severely war-disabled people, and another 150,000 with minor wounds. Approximately 400,000 people were interned and sent to camps and prisons and those who survived led lives filled with traumas. The war also determined the destiny of about half a million war orphans. Uncultivated and abandoned fields, deserted peasant households, destroyed or missing agricultural tools and machines, and decimated livestock caused long-term famine. About 57% machines and industrial plants were also destroyed in the war, which prevented Serbia from rapid modernization and inclusion in economic flows. Having lost minimum $\frac{2}{5}$ of its total national wealth, at the end of the war Serbia resembled a “skeleton”, “destroyed war camp”, or a “ruined country”.

Despite the suffered casualties, the truth about the crimes committed by the armies of Austria-Hungary, Germany and their allies in the Balkans against this European nation could hardly reach the world. War crimes against the civilian population, shooting soldiers contrary to specific provisions of the conventions on war waging and treatment of war prisoners, burning down civilians, torture, rape, oppression, war camps and imprisonment, legalized plundering, tearing down entire settlements, destruction of agriculture and industry were, as Vienna and Berlin used to claim, in the function of cultural “cultivation” of the “wild”, “uncultured” and “conspiracy inclined” people. Unconditional sacrifice was expected and demanded from Serbs by the other “ally” part of war-divided Europe, while quickly forgetting the Great War and liberation feats of that nation. However, there were those, such as Rudolph Archibald Reiss, who were not ready to turn a blind eye and look away from the committed crimes.

*

The invitation sent to Reiss, as an already renowned scientist, from Serbia in 1914, professionally directed him into the scientific investigation of war crimes. At the same time, it was a great opportunity in the Great War conflict for this humanist and scientist to step out of the “brilliant” neutrality of Switzerland and show his professional attitude to the crimes committed by Austria-Hungary, and later by Germany and Bulgaria, against the civilian population. “Vandal acts”, committed crimes, military campaigns in which soldiers were forced to treat the civilian population “with the utmost rigidity, greatest strength and greatest distrust”, planned military and police operations in which “crops were burned, villages were destroyed and civilians were killed and hanged”, the use of lethal substances prohibited by the Hague Convention and “inhuman behaviour” such as mutilating people, abductions,

oppression, torture... had not been subject to denunciation by ally governments until Rudolph Archibald Reiss began writing and reporting about them.

The scale of committed crimes and facing the war reality made Reiss, after a short period of time spent in Serbia, consider himself a “Swiss volunteer” in the Serbian army and a fellow combatant of “magnificent warriors of Šumadija, the Danube, the Morava, the Timok and the Vardar rivers”. That is how Serbia became the final life choice of this intellectual, scientist and humanist. At a personal level, that “choice” proved to be more than a mere protest against German militarism. In case of Rudolph Archibald Reiss, it also meant the termination of all relations with the closest members of his family back in Germany.

Reiss was not merely an observer and witness of what was happening in war-stricken Serbia but, primarily, an investigator of numerous forms of crimes committed against the Serbian people. The importance of his expert testimonies about the crimes in Serbia was all the more important because during the first year of the war, the Serbian people was not recognized the status of the warring side; subsequently, under the Austro-Hungarian and Bulgarian occupation, it was also denied the legal status of the oppressed nation entitled to the interventions of the Red Cross and other international humanitarian organizations. Reiss’s investigations were accompanied by necessary “precaution”. Thus, the road from “hearing” to “listening” about crimes, from “seeing” to “investigating” committed crimes, from “finding out” that crimes were committed arbitrarily to “knowing” the truth about motives, techniques and typology of the committed crimes, namely where, when and how the clash with a lethal outcome took place, was not formal but essential/. The achieved investigation results were a warning to the “civilized world” that the way in which Austria-Hungary, Germany and Bulgaria waged the war was contrary to the accomplished civilization standards of Europe.

We find it particularly important to note that Reiss’s affection and infinite love for Serbian people, which he felt until his death, never questioned the scientist’s commitment to professionally serve only the truth and to communicate that truth, no matter how painful it was, rationally. His professionalism that could be denied by nobody, the responsibility that implied the application of scientific methods, committed work in the field, accompanied by many challenges and risks to his life, multiple examination of each fact he intended to make public, most directly led to people trusting Reiss and his reports. This was a reliable witness and crime investigator whose scientific and journalistic works relentlessly denied propaganda lies, made suspicious and unsubstantiated accusations meaningless, and represented the triumph of truth and professionalism. Even today, almost one century later, the memoranda and reports full of the data collected in the field by Archibald Reiss, are a first-class source of researching World War One in Serbia, which can teach everyone who deals with that topic about professionalism, scientific quality and ethics.

What happened, when it happened, where it happened, how it happened – these are some of the questions which Archibald Reiss answered and communicated to the public in the world, in line with the empirical results of his research. The findings he reached, particularly in the initial months of his stay in Serbia, Reiss presented partially in public, being aware that the time Serbia and Serbs had not had during the war years, constituted an important dimension in communicating the truth. The motto that there was “no neutrality in the face of crimes” was in the function of exerting moral pressure on ally metropolises

and European public.³ “The door of truth” opened by Reiss in his memoranda, reports and newspaper articles were of invaluable importance to other war correspondents, diplomats, soldiers and participants in military and humanitarian missions who informed European governments, military circles and public about the scale of horrendous crimes committed against the Serbian people. Reiss’s reports identified who was to blame for the war. They showed that military operations against Serbia and Serbs were conducted as “punitive expeditions”. They unveiled the real nature of the occupation of Serbia and they way the occupation authorities behaved. They showed that Serbia and Serbs were among the greatest victims of the Great War. It was testified by: the massacres of civilians regardless of their gender and age; mass liquidations of prisoners and wounded soldiers; forcing civilians and wounded soldiers to be involved in war operations against the Serbian army; the use of the ammunition prohibited by the war law, such as expanding (dumdum) bullets and war poisons; bombing civilian settlements and facilities with no military character; planned and mass rapes; systematic destruction of infrastructure; burning entire settlements; thorough eradication of educational institutions, cultural institutions, tearing down the buildings of Serbian Orthodox Church and national shrines; organized plunder of property – from harvested crops to cultural goods, archive records, museum exhibits of invaluable importance; deprivation of the national, religious and cultural identity; forced assimilation of the Serbian population along with the tendency of terminating the official use of the language and script, burning books, prohibiting the press, pulling down monuments, ruining national heritage, expelling the population and so on. Reiss’s memoranda and reports testified that all of the above-mentioned had been done in line with the orders of the highest government bodies and the officer corps of the countries that attacked and occupied Serbia. The reports spoke about the attempted physical and spiritual eradication of the Serbian nation. That was a special kind of indictment written by Reiss against Austria-Hungary, Germany and Bulgaria. Reiss never hid his love for Serbia and respect for the victims suffered by the Serbian nation.

*

Love is never rational. It bears a multitude of illusions, makes reality more beautiful, registers mostly virtues while making faults vague, and distorts reality in a particular manner. In contrast, there is also a rational attitude which specially determines the scientist’s views of the world he lives in. Besides love, that “attitude”, additionally determines responsibility for truth which Reiss observed unconditionally. The reality of the life in a new country, rapid bureaucratization of power, general corruption and war profiteering, unpunished violation of laws on a daily basis, quickly forgetting the killed and crippled “comrades-at-arms”, suppression of the liberation spirit of a nation – all this affected Reiss. His resistance towards the new post-war bureaucratized police apparatus (he was engaged in the police modernization and police education institutionalization), the short-lasting cooperation with the Ministry of Foreign Affairs within which he set up the Department for War Crime Documentation and participated in the work of the Peace Conference in Neuilly (as a member of the working group that made the list of war criminals Bulgaria was supposed

³ The listed texts were published by Reiss later in his book “War Letters from Serbia 1914–1918”.

to extradite to the Allies), his negative answer to the offer to take over one of the departments at the University in Belgrade, his open conflict with Nikola Pašić's politics and with the representatives of the government authorities, his attempt to see and register everything that was harmful to the Serbian nation and to make it public hoping to encourage desired changes. Such striving, the combination of two feelings he had for Serbs – infinite love and rational and honest attitude without hiding observed faults but taking a critical view in order to overcome them – before the end of his life encouraged Archibald Reiss to write a special kind of “will” addressed to the Serbian people, the work “Listen Serbs”.

*

In the first volume of the published five-volume *Selected Works of Rudolph Archibald Reiss* (Reiss, 2019), entitled “*About the crimes of Austro-Bulgaro-Germans in Serbia 1914–1918*” (prepared by Miloje Pršić, PhD), readers have the opportunity to see the authentic reports submitted as of the summer of 1914 to the Serbian government by Archibald Reiss as a criminologist, forensic expert, scientist and impartial investigator. In the period 1914–1919 Reiss sent 7 reports to the Serbian government in which, in 113 sub-chapters, he expressed his investigation results. The reports contain professional answers of this intellectual and expert to many investigation questions which may be summarized as one: How did Austro-Bulgaro-Germans wage the war in Serbia? The answer provided in the documents is disastrous for the Dual Monarchy and its war allies! Reiss's investigations convincingly testify that Austria-Hungary's war in Serbia was against the adopted war rules and conventions – it used explosive bullets, bombarded unfortified towns, pulled down residential buildings, massacred wounded soldiers and prisoners, liquidated whole families, and committed crimes against the civilian population. The historical sources Reiss relies on, apart from his own empirical research, are also the statements of Austro-Hungarian soldiers and officers, the testimony of citizens, the surveys conducted among the surviving victims among the inhabitants of Serbia, and the overview of the scale of demolition and destruction of property. Establishing the causes of animosity shown by Austria-Hungary and its officers and soldiers towards Serbia and Serbs is yet another topic Reiss is interested in. A separate whole in this book is made up of Reiss's argument-based answers to Austro-Hungarian propaganda accusations against Serbia and Serbs. In a separate sub-chapter there are texts about the bestiality of Bulgarians and Austro-Germans. The ordeal of Bitola is dealt with separately. The same applies to the segments of the text which systematically present reports about Bulgarian crimes in occupied Serbia (1915–1918), speak about Austro-Bulgaro-German infringements of different laws, or point out the behaviour of Austro-Hungarian military and civilian services in occupied Serbia. The presented reports contain plenty of data about the performed expertises, and provide lists of victims, profiteers and criminals. They contain case studies about the destruction of Serbian towns and villages (Bitola, Leskovac, Vlasotince, Prokuplje, Vranje, Ćuprija, Ražanj, Požarevac, Žagubica...). This is how the space of suffering was outlined, which covered whole Serbia of the time. In that space, the central topic witnessed by Reiss and his research is a crime with no limits – a crime as a materialized evil manifested in many forms (murders and executions, maltreatment, plunder, destruction of property, deportation and internment, infringements of war laws, war requisitions, living in camps, forced recruitment, war taxes,

debts and loans collected with the use of force, counterfeit banknotes...). The story told by Archibald Reiss is not depersonalized but full of names, deeds and misdeeds committed by individuals and organized groups, of compromising data related to the activity of individuals, social classes and nations. Its integral part is also spatial concreteness within which we frequently encounter the same toponyms of the villages and towns where war crimes were committed against the population. The reports seen in that manner enrich the historical awareness of today's generation, within a specific space, by the names of ordinary people, victims and executioners instrumentalized by the politics which had led to the Great War and its victims. Those are people who are most often intended for "lower floors of history", and thus the right to oblivion. The preparation of Reiss's oeuvre brings them back once again into the awareness of the contemporaries.

The second volume entitled "War Letters from Serbia 1914–1918", presents Reiss's engagement as a correspondent of influential European dailies and periodicals to the professional and reading audience. That form of Reiss's activity, initiated in October 1914, continued until the end of the war. Although of propaganda character by their intention and content, and designed to familiarize the European public with the truth about the warfare in Serbia and to break through the "information blockade" Serbia was exposed to during the war years, these "letters" exuded authenticity, concreteness, reliable information, convincing analyses, logical conclusions and verified data. The readers of these "letters", which were published mostly in *Gazette de Lausanne*, trusted Archibald Reiss, their former fellow citizen. From them, one could learn and recognize the dramatic situation faced by Serbia, where the Serbian people were victims both on the frontline and in the rear. From Reiss's "letters" one could simultaneously see "the tragedy of the nation" and "the tragedy of the individual" in the Great War. Regardless of the intention they were written with, Reiss's "letters from Serbia" had a scientific character which brought them a large readership, a desired influence and trust of the readers. Thanks to them, reliable information about the war in the Balkans began to shape the public opinion in the Entente states and affect both ordinary readers and intelligence, and politicians and soldiers who were entitled to make decisions of importance to the Serbian state and the Serbian people. The crimes against Serbs which were investigated and written about by Reiss could no longer be ignored in the European capitals. Therefore, the responsibility of Austria-Hungary, Germany and Bulgaria could not be concealed either. The research of the editors of this book, Milić F. Petrović, PhD, shows that only *Gazette de Lausanne* published 116 Reiss's "letters". At the same time, dozens of reports were sent by Reiss to other newspapers in France, the Netherlands and Switzerland. The contribution of Archibald Reiss, the "war correspondent" who was trusted is as valuable as the performance of Archibald Reiss as the criminologist and investigator of crimes against the Serbian people.

The third out of five volumes dedicated to Rudolph Archibald Reiss, entitled "Visionary of the Modern Police", is prepared by several researchers (Professor Ivana Krstić Mistrždelović, PhD, Renata Samardžić, PhD, Nikola Kenš, PhD, and Professor Aleksandar Ristović, PhD). It is a collection of 30 texts – 10 professional and research papers written by Reiss and 20 texts dedicated to the scientific contribution of this outstanding scientist. The selection of texts showing Archibald Reiss's professional performance in the sphere of criminology presents the evolution of his thought, indicates the scientific hypotheses put forward by him and the directions of the criminology development he strived for. A special

emphasis is laid on the significance, place and role he had in the process of police modernization, the application of technical innovations in police practice and the strengthening of the judiciary in the state and society. The research shows that his modern ideas regarding courtroom photography and the application of scientific methods in the police work were not accepted “smoothly” and with no resistance of the conservative academic community and the “ossified” administration unwilling to learn and professionally change itself and its approach to the common police practice. The book also includes Reiss’s collected works on courtroom photography, the application of the scientific police method in police and court investigations, professional misconceptions accompanying the police investigation procedure, thefts and murders, the activity of the international criminal police, reorganizations modernizing the police work, and the police school opening celebration in Belgrade. The entire oeuvre focuses its interest on Reiss’s attempts regarding the establishment of a new scientific discipline, the engagement in the popularization of criminology, distribution of scientific knowledge from the field of scientific police and police technique, investigating war crimes etc.

The fourth volume of the edition, entitled “About Serbia and Serbs”, is prepared by Miloje Pršić, PhD. It presents two important works written by Reiss’s: “What I saw and experienced in great days” and “Listen Serbs”. In the first one, a special synthesis of what he wrote about in his reports addressed to the Serbian government and contributions to the foreign press, Reiss presented his memories of coming to Serbia, his engagement in Valjevo, the bombing of Belgrade, his stay on the Sava and Drina fronts, the events from the Salonica front, battles over Bitola, living on the front in 1917 and 1918, hypocritical behaviour of the allies towards the Serbian state and Serbian army, Serbian politicians, the victorious offensive and liberation of Serbia. Memories always put forward a personal experience of the past and contain a number of personal attitudes. The same refers to Archibald Reiss’s memories. They also jealously guard the merits of individuals and try to impose themselves as the only and absolute truth, as history. “The absence of any doubt” is a characteristic of a memorized and recorded memory which is always both selective and choosy. In contrast, the text “Listen Serbs” is a strong message sent by the friend of the Serbian people, facing the processes which took Serbia far from wartime and peacetime ideals, hoping that negative processes may be restrained, that the endangered scale of moral values may be strengthened, and that the future for which millions of people were sacrificed may come true. It is a special kind of Archibald Reiss’s “political will” drawing the attention of his contemporaries to the bureaucratization processes in full swing, the devastating impact of political party divisions and exclusiveness deriving from them, the luxury in which politicians live, betraying the interests of the people that experienced war victims, the destiny of tired and crippled warriors, the loss of ideals cherished by the generation that won the victory in the Great War, the superficiality in approaching most important state affairs, patriotism which faded and the future that may be realized only if the Serbian people rises from its overwhelming apathy.

The volume entitled “Serbs about Reiss” finalizes the five-volume edition dedicated to this eminent Swiss. The selection of the editors, Professor Aleksandar Rastović, PhD, Professor Ivana Krstić Mistrizdelović, PhD, and Renata Samardžić, PhD, contains twenty nine works which, from many perspectives, but comprehensively and coherently in terms of thinking, portray this specific historical figure. How did Serbian writers and scientists

of different eras see Reiss and his contribution to the victory in the Great War? They saw his reproaches and warnings as valuable and permanently current. Reiss's arrival in Serbia was considered an important event which "opened" the possibility of destroying stereotypes and mortgages imposed on Serbs for decades. His research results were taken as important for Serbia and Serbs in the long run. His thorough scientific research of the nature of the crimes committed against the Serbian people and his systematic professional reporting about the scale of those crimes to the public abroad was assessed as a triumph of justice, truth and law. Serbian scientists and writers glorified Reiss's role of the correspondent in the propaganda war Serbia was forced to wage against the Central Powers. They emphasized the fundamental importance of the research conducted by Reiss during the war years. His reports about crimes written for the Serbian government were used at the Peace Conference and are important in the processes of establishing guilt in the war and war guilt, and global scale of the committed crimes and war atrocities. For the writers of the Great War history in the Balkans, Archibald Reiss's reports and letters were and still are a first-class historical source. Apart from the above-mentioned, it was also emphasized that Reiss's scientific work constitutes an important contribution to the development of criminology and the police science. None of the Serbian writers and scientists, both in the past and today, impugned Archibald Reiss as a scientist, humanist, truth lover and an honest friend of Serbs and Serbia.

The fifth volume of *Selected Works* includes the Bibliography of R. A. Reiss works (prepared by Ivanka Gajić and Slađanka Perovanović), as well as the Bibliography of the works about R. A. Reiss, which is divided into two units: the works of domestic and the works of foreign authors. This volume has a supplement – a DVD with Goran Vukčević's documentary-feature film "Listen Serbs".

The publication of the five-volume book with Reiss's works and part of the literature referring to his expert, scientific and correspondent work – on the occasion of 90th anniversary of his death – is an expression of gratitude felt by today's Serbia and Serbian people for this outstanding historical figure, one century after the Great War and the overall performance of Archibald Reiss in it. Taking into account that this is a comprehensive overview of Reiss's scientific importance, as well as his historical role for Serbia during the Great War, it is absolutely understandable that in 2019 the Panel of the 64th International Belgrade's Book Fair granted a Special Award for contribution in the field of science to the publishers of *Selected Works of Rudolph Archibald Reiss* – Belgrade's Institute for Textbooks and The University of Criminal Investigation and Police Studies.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Dimić, Lj. (2019). Foreword to *Selected Works of Rudolph Archibald Reiss (1875–1929): in pursuit of truth, justice and law*. In R. A. Reiss *Selected Works I-V*, vol. I, M. Pršić (ed) *About the crimes of Austro-Bulgaro-Germans in Serbia 1914 - 1918*. (IX – XXIX). Beograd: Zavod za udžbenike, Kriminalističko-policijski univerzitet [In Serbian]
- Nušić, B. (1921). *1915: tragedy of a nation*. Beograd - Zagreb: Branislav Nušić [In Serbian]
- Reiss, R. A. (2019). *Selected Works I-V*. Lj. Dimić et al. (Editorial board). Beograd: Zavod za udžbenike, Kriminalističko-policijski univerzitet [In Serbian]